

UYGARLIK ELEŞTİRİSİ VE TOPLUMUN TEMELİNE DAİR İKİ GÖRÜŞ: ROUSSEAU VE NIETZSCHE

Fatma ERKEK*

ÖZET

Bu makalede, öncelikle Rousseau'nun ve Nietzsche'nin uygarlık eleştirisi ve siyasal toplumun temeline ilişkin olarak ileri sürdükleri görüşleri ortaya konulacak, daha sonra bu görüşler, benzerlik ve farklılıklarıyla ele alınacak ve tartışılacaktır. Rousseau ve Nietzsche, uygarlık eleştirisi bağlamında benzer düşüncelere sahip olmalarına rağmen, siyasal toplumun temeline ilişkin farklı görüşler sunmuşlardır. Rousseau, toplumun temelini toplum sözleşmesine dayandırır. Ancak Nietzsche, toplumun ya da devletin özel bir güç isteminin ürünü olduğunu söyleyerek Rousseau'nun kuramını reddeder. Ayrıca, Nietzsche için, Rousseau'nun insan eşitliği temelinde kurduğu toplum anlayışı, Hıristiyan ahlâkının bir görünümüdür. Bu nedenle, bu toplum anlayışı insanın ve toplumun ilerlemesini sağlayacak olan yaratıcı insanın ortaya çıkmasını engel olur.

Anahtar Kelimeler: *Uygarlık, Ahlâk, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi, Eşitlik, Özgürlük, Güç İstenci*

(The Critique of Civilization and Two Views on the Origin of Society: Rousseau and Nietzsche)

ABSTRACT

In this article, firstly Rousseau's and Nietzsche's critique of civilization and their views on the origin of political society will be presented. Afterwards these views will be discussed by comparing their similarities and differences. Rousseau and Nietzsche, despite having similar thoughts in the context of the critique of civilization, they have presented different views on the origin of political society. Rousseau bases the origin of society on the social contract. However, Nietzsche rejects Rousseau's theory, saying that the state or society is the product of a particular will to power. Furthermore, for Nietzsche, Rousseau's understanding of society that he established on the basis of human equality is an appearance of Christian morality. Therefore, this understanding of society prevents the emergence of the creative man who will provide the progress of man and society.

Keywords: *Civilization, Morality, State of Nature, Social Contract, Equality, Freedom, Will to Power*

* Ankara Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim elemanı

Rousseau: Uygarlık Eleştirisi ve Toplumun Temeli

*“İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur.”
Jean-Jacques Rousseau*

*“İnsanın çirkinliği giysilerin çirkinliğidir.”
Milan Kundera*

Aydınlanma Yüzyılı'nın aykırı filozofu Rousseau, insanın geçmiş çağlara oranla ilerlediğini, insanın ahlâki olarak daha iyi bir duruma geldiğini ve insanın kendi kaderine ve yaşamına yön verebileceğini iddia eden Aydınlanma düşüncesini eleştirerek, geçmişten kendi çağına kadar insanın ahlâki olarak gelişmediğini ve ilerlemediğini düşünür. Rousseau'nun bu konuda dile getirdiği görüşleri bağlamında, günümüz insanının da Rousseau'nun çağının insanından ne farklı olduğu ne de ahlâki olarak daha ileride olduğu söylenebilir. Bu nedenle, Rousseau görüşleri ile sadece kendi çağına, kendi çağının insanına ışık tutmamıştır, aynı zamanda çağımıza, çağımızın insanına da ışık tutmuştur. Dolayısıyla, Rousseau için, herşeyden önce çağının çok daha ilerisinde bir düşünür olduğu söylenebilir.

Rousseau, Yeniçağ'da Avrupa'nın ilkçağ vahşiliğine geri döndüğünü dile getirir. Peki, Rousseau neden böyle düşünmektedir? Kendi döneminden birkaç yüzyıl öncesine kadar, kendi çağının düşünürü için, insanlığın karanlık bir dönemden (Ortaçağ) geçtiği dile getirilmiştir. Oysa Rousseau için, aydınlanmış olarak kabul edilen Avrupa, karanlık olarak görülen bu dönemden daha karanlıktır ve bilgisizlik konusunda ise cehalet ile özdeşleştirilen bu dönemden daha kötü bir noktadadır.¹ Çünkü herşeyden önce insan kendini bilmek konusunda geçmişe oranla bir adım bile ileride değildir ve hâlâ diğer insanlara bağımlı olarak yaşamaktadır ve eylemektedir.

Yeniçağ düşüncesi, Antik Yunan dönemine ait felsefe, edebiyat ve bilim metinlerinin tercüme edilmesi ile şekillenmeye başlamıştır. Yeniçağ düşüncesi ile insanın doğayı bilme çabası, insanın doğaya hakim olma, ona hükmetme amacını taşımıştır. Bu dönemde, insanın sadece doğaya değil, aynı zamanda kendi doğasına da hükmederek, aklına dayanarak, özgür iradesi ile kendi eylemlerine yön verebileceği ve bu şekilde insanın iyi olabileceği düşünülür. Bu ise, Rousseau'ya göre, bu dönemin düşünürü için, bilim ve sanat aracılığıyla mümkündür.

Bilimler ve sanatlar, Rousseau için, hükümet ve yasalar kadar insan yaşamı üzerinde egemen olmasalar da insan yaşamı üzerinde onlardan daha güçlü ve etkilidirler. Çünkü Rousseau için, bilimler ve sanatlar, insanların nasıl yaşaması gerektiği konusunda yönlendirici ve belli bir yaşam tarzını insana dayatmak konusunda etkilidirler. Bilimler ve sanatlar, çoğu zaman sanki bizim kendi istencimizle seçtiğimiz bir yaşama biçimini

¹ Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2009, s.7

egemen konumda olan devlete ya da ideolojiye uygun olarak bize sunarlar. Rousseau bu konuda şöyle der:

“...bilim, edebiyat ve sanatlar insanları bağlayan zincirleri çiçeklerle örter; özgür yaşamak için doğmuş görünen insanların damarlarında taşıdıkları özgürlük duygusunu söndürür. Onlara kölelik hayatını sevdirebilir; onları uygar milletler dediğimiz topluluklar durumuna sokar.”²

Peki neden Rousseau böyle düşünmektedir? Rousseau'ya göre iktidarları, kral tahtlarını güçlendiren, onların varlığını devam ettirmesini sağlayan ve insanı köleliğe mahkum eden, insana özgürlükten uzak bir yaşamı benimseten bilim ve sanatlar olmuştur. Çünkü, bilim ve sanatlar, insanlara, insanların kendi varlıklarına zarar veremeyecek, varlıklarının devamını sağlayan bir yaşam biçimi (görünmez bir biçimde) dayatmışlardır ve insan yaşamına ilişkin tüm özgürlüklerin, farklılığın ve biricikliğin ortadan kalkmasına neden olmuşlardır. Böylece, bilim ve sanatlar aracılığıyla insanlar aynılaştırılmışlardır.

Uygarlık, Rousseau için, bizi gerçek doğamızdan uzaklaştırmıştır ve gerçek doğamızın yerini alacak yapay bir ikinci doğa yaratmıştır. Çünkü, özgür irademize göre yaşadığımızı düşündüğümüz modern dünyada, ne kadar özgür irademize göre hareket ettiğimizi düşünürsek düşünelim, çoğunlukla kendi istencimize uygun olarak yaşamıyoruz ve eylemliyoruz. Bilim ve sanatlar, ayrıca hiç bir erdeme sahip değilken tüm erdemlere sahipmiş gibi göstermede bize yardım etmişlerdir. Onlar, bize ince zevkler, uygar adetler vs. göstererek bunu gerçekleştirmişlerdir. Bunlar sayesinde dış görünüşümüz ve davranışlarımız, Rousseau için, yüreğimizdeki eğilimlerin bir yansıması olmaktan çok uzak kalmıştır.

Rousseau, insanın uygarlık tarafından oluşturulan benliğinin, doğasının ötesinde aslında insanın kendi gerçek doğasının nasıl olduğuna ilişkin bilgi edinmek için, bir doğa durumu varsayar. İnsanın toplumsallaşmadan önce nasıl yaşadığına ilişkin bilgi aynı zamanda insan doğasına ilişkin olan bilgiyi de bize verecektir. Rousseau, insanların doğa durumunda eşit olduklarını söyler. Eşitsizlik toplumun yarattığı, uygarlık ile birlikte varolan bir şeydir. Rousseau, eşitsizliğin kaynağını bulmanın insanın kendisini tanımaktan geçtiğini söyler.

Kendini tanımak, insanın nasıl bir yaşam yaşayacağına kendisinin karar vermesine, yani insanın kendi yaşamına kendi istenciyle yön vermesini sağlayacaktır. Ancak, kendini bilmek, tanımak kolay değildir. Hele ki, kendi doğamızdan oldukça uzaklaşmış olduğumuz modern dünyada. Hatta, Rousseau'ya göre, Delfi Tapınağı'nın girişinde yazan “Kendini bil!” emri, ahlakbilimcilerinin kalın kalın kitaplarının tümünden daha önemli ve zor bir emir içerir.³

² a.g.e., s.8

³ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, Çev. Hakan Zengin, Morpa Kültür Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul, s.17

Rousseau'ya göre, felsefe tarihinde filozoflar bilgiyi erdemle, bilgisizliği ise erdemsizlikle ilişkilendirmişlerdir. Oysa, Rousseau için, bilgi ve erdem arasında doğrudan bir ilişki yoktur, aksine bilgi bizi daha erdemsiz kılmıştır. Rousseau, Sokrates'in bilgisizliği övmesine vurgu yaparak, Sokrates aramızda yaşasaydı bugün şu şekilde davranırdı der: "Bizi her taraftan saran kitap yığınlarının artmasına yardım etmezdi; ve kendi öğrencilerine olduğu gibi bizim çocuklarımıza da tek yol gösterici olarak erdem anısını bırakırdı. İşte güzel olan, insanları böyle eğitmektir."⁴ Rousseau, insanın eğitim, bilgi yoluyla yetkinleştiğine ve daha erdemli olduğuna ilişkin görüşe karşı çıkarak, bir yandan da Batı felsefesini eleştirir. Rousseau, erdem ve bilgi ilişkisi temelinde ünlü filozoflara şu soruyu yöneltir:

"(...) siz ki bizi bu kadar yüksek bilgilere ulaştırdınız, şu sözüme cevap verin: Bütün bunların hiçbirini bize öğretmemiş olsaydınız, yeryüzünde daha az kalabalık mı olacaktık? Daha mı kötü yönetilecektik? Daha az güçlü, daha az sağlıklı, daha az ahlâklı mı olacaktık?"⁵

Rousseau, bilimlerin ve sanatların insanı erdemli kılmadığını, aksine insanı ve insanlar arasındaki ilişkiyi yozlaştırdığını söyler. Rousseau'nun deyimiyle, "(...) bilimlerimiz ve sanatlarımız geliştikçe ruhlarımız bozulmuştur... Onların ışıkları ufkumuzda yükseldikçe erdem kaybolduğu görülmüş ve aynı olay her çağda, her yerde olmuştur."⁶ Bilimler ve sanatlar, Rousseau için, bizim eylemlerimizin gerçek amacının üstünü örterek onu gizlemişlerdir. İnsan davranış ve eylemlerini tek kalıba sokan bilimler ve sanatlar, insanlararası ilişkilerde samimiyeti ve güveni de ortadan kaldırmışlardır. Karşımızdaki insanın nasıl bir insan olduğunu bilemeyiz, çünkü bilgi insanların belli bir koşul altında ve durumda nasıl davranacağını onlara vermiştir. Dolayısıyla, samimiyetsiz ve yozlaşmış ilişkiler ağı içinde yaşayan uygar insana bu durumda düşen büyük bir mutsuzluktur! Rousseau, bu konuda şöyle der:

"Zamanımızda hoş gitmek sanatı daha ince bir zevk ve daha ustaca özentilerle birtakım kalıp ve kurallara boğulmuş olduğundan ahlâk ve âdetlerde bayağı ve aldatıcı bir yeknesaklık hüküm sürmekte, bütün ruhlar aynı kalıba dökülmüş gibi görünmektedir. Hep nezaket gerekleri, kibarlık zorunlulukları içindeyiz; hep adetlere, kurallara uymaktayız. Hiç kendi ruhumuza uyduğumuz yok. Kimse olduğu gibi görünmeye cesaret edemez olmuş."⁷

⁴ Jean-Jacques Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, s.16

⁵ a.g.e., s.21

⁶ a.g.e., s.11

⁷ a.g.e., s.10-11

Rousseau'ya göre, insanın bu duruma gelmesinin arkasında yatan neden; insanlar arasında sonradan oluşan eşitsizliktir ve eşitsizlikle birlikte insanın özgürlüğünü yitirmesidir.

Bu konudaki görüşlerini temellendirmek için Rousseau, öncelikle Hobbes'un ve Locke'un tasvir ettiği doğa durumunu reddeder. Çünkü onlar, insan doğasını tanımlarken, uygarlıkla birlikte insanın kazandığı tüm özellikleri insan doğasına atfetmişlerdir ve insan doğasının aslına ilişkin bir bilgi vermemişlerdir. Bu filozoflar, insanı kendi dönemlerindeki mevcut toplumdan veya hükümetten soyutlayarak ele almamaktadırlar. Bu ise, insanın birarada yaşamasını ve onların birbirine bağımlı olmasının temelinde yatan şeyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu düşünürler, öncelikle insanı kendisi için neyin iyi ve doğru olduğuna karar verecek ve nasıl davranması gerektiğini ona işaret edecek akıl sahibi bir varlık olarak görmüşlerdir. Bu akıl sahibi varlığın ilk ve temel amacı da, öncelikle varlığının korunması ve sürdürülmesidir.⁸ Hobbes, doğa durumunda insan insanın kurdu olduğunu (*homo homini lupus*), insanların kendi çıkarlarından dolayı sürekli bir savaş halinde olduğunu ve dolayısıyla şiddetin hüküm sürdüğü bir durumda yaşadıklarını ileri sürer.

Hobbes'un düşündüğünün aksine, Rousseau için, insan doğa durumunda barış ve huzur içinde yaşar. Rousseau'ya göre, doğa durumunda insan yalnız yaşar, dolayısıyla diğer insanlarla ilişki içinde değildir. Bu nedenle, bu insan özgürdür. Rousseau, doğa durumunda yaşayan insan ve uysallaştırmamış at arasında bir analogi kurarak şöyle der: "Barbar insan da uysallaştırılmamış at gibi, uygarlaşmış insanın sesini çıkarmadan taşıdığı boyunduruğun altına girmez ve en kötü özgürlüğü, en iyi köleliğe tercih eder."⁹ Rousseau, özgürlüğü en temel insani belirlemim olarak görür. Onun için, özgürlük olmadan ahlaktan da söz edemeyiz. Rousseau'nun deyimiyle, "İnsan isteminden her türlü özgürlüğü almak, davranışlarından her çeşit ahlak düşüncesini kaldırmak demektir."¹⁰ Uygur toplumda, insan hep başkalarına göre yaşar. Bu nedenle, uygar insan tüm eylemlerinde hep başkalarına bağımlıdır. "Yabancı kendi içinde yaşar; toplumsal düzende yaşayan insansa her zaman kendisinin dışındadır ve ancak başkalarının yargılarıyla yaşayabilir ve varlık duygusunu onların yargılarından alır."¹¹ Uygur toplumda, insan belli değer yargılarına göre, her zaman toplumun kendisine dayattığı iyi ve kötü değer yargılarına göre yaşar. Ama, bu değer yargıları her zaman insanın istencine uymaz. İnsan içinden geldiği gibi yaşayamaz ama toplumsal değer yargılarına göre de yaşamakta zorluk çeker.¹² Bu nedenle, uygar insan kendi içinde büyük

⁸ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.165

⁹ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, s.89

¹⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, İstanbul, 1987, s.20

¹¹ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, s.103

¹² Uygur toplumda insan, varlığını sürdürmek ve kendi çıkarlarını elde etmek için bir maske kuşanır. Rousseau, bu nedenle uygar toplumda "gerçekten olmak" ve "gibi

çelişkiler yaşar ve kendi yaşamında yaşadığı bu çelişkilerden dolayı mutsuzluğa mahkum olur.

Doğa durumunda, insanlar arasında ahlâki-toplumsal ilişkiler yoktur. Bu nedenle, doğa durumunda yaşayan insan ahlâktan yoksundur. Rousseau bu görüşü ile, Hıristiyanlığın, insanın dünyaya günâhkar olarak geldiği¹³ ve bu nedenle kötü olduğu öğretisine karşı çıkararak insanın doğası gereği iyi olduğunu¹⁴ ve insanın toplumsallaşmayla birlikte kötü olduğunu söyler.

Rousseau için, doğa durumunda insan, kendi dürtülerine, duygularına herhangi bir direnç göstermeden yaşar. Bu nedenle, Rousseau için, insanın bu durumda erdeme sahip olduğu söylenebilir. Rousseau, "(...) aklın ya da akıl yürütmenin karşısına duyguları, içgüdüleri ve yürekten kopup gelen "vicdanın sesi" olarak nitelendirdiği erdemi koyar."¹⁵ Rousseau'ya göre, merhamet, doğa durumunda insanın bir başka insanla ilişkisinin temelinde yer alan bir duygudur ve doğa durumunda, yasaların, ahlâkın ve erdemin temelinde yer alır. Merhamet, öncelikle insandaki ben-sevgisini azaltır. Merhamet duygusu sayesinde acı çeken insanlara düşünmeden, herhangi bir hesaba girmeden yardım ederiz.¹⁶ Rousseau için, merhamet tüm kötülükleri bertaraf eder ve insan türünün devamını da merhamet duygusu sağlayacaktır, akıl değil. Bu yüzden, Rousseau şöyle der: "Akıl yoluyla erdeme kavuşmak Sokrates ve onun gibi dahilere yakışsa da, eğer insan türünün devamı, insanlığı oluşturan bireylerin akıl vermelerine bağlı olmuş olsaydı, insanlık çoktan yok olurdu."¹⁷

Akıl ise, merhamet duygusunun tersine ben-sevgisini yaratır ve güçlendirir. Dolayısıyla, aklın tahakkümü altındaki bir insan hep kendisini düşünür. Kendisini rahatsız eden bir ortamdan hemen uzaklaşır. Hobbes'un doğa durumunda insanı akıl sahibi bir varlık olarak tanımlaması ve bundan dolayı da insanı sürekli kendi çıkarı peşinden koşan bir varlık olarak görmesinden dolayı Rousseau Hobbes'a karşı çıkararak insanların merhamet duygusu temelinde eylediklerini ve diğer insanlarla ilişki içinde olduklarını söyler.

Doğa durumunda, insanlar eşit ve özgürdür. Bu nedenle, Rousseau için, doğa durumunda kimse kimsenin boyunduruğu altında değildir. Yani, insanlar arasında efendi-köle ilişkisi söz konusu değildir. İnsanlar arasındaki böyle bir ilişki, ancak uygar toplumlarda gözlemlenebilir. Uygar toplumda, herkes bir başkasına bağımlı olduğu için hiç kimse özgür değildir, hatta kendisini efendi sayanlar bile özgür değildir.

görünmek" in bütünüyle iki farklı şey haline geldiğini ve bundan da kahredici gösteriş, aldatıcı hile ve bunların devamı olan bir yığın kötülüğün sökün ettiğini söyler. Bkz. *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, s.80

¹³ Hıristiyanlık inancında doğuştan günahkâr olan insan, din, ahlâk ve eğitim aracılığıyla düzeltilmeye çalışılmıştır.

¹⁴ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, s.115

¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere, Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.572

¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, s. 58

¹⁷ a.g.e., s.58

Aristoteles, *Politika* adlı eserinde bazı insanların doğaları gereği köle, bazılarının ise efendi olduğunu söyler. Rousseau, bu görüşe karşı çıkarak, insanların birbiri üzerinde herhangi bir üstünlüğe sahip olmadığını, dolayısıyla eşit olduklarını söyler. Onun için, insanları ancak kaba kuvvet köleleştirebilir, ki insan böyle bir durumda bile tekrar özgürlüğünü elde etme fırsatını kollayacaktır. Rousseau için, insanlar köle durumunda ise ve bu durumdan kurtulmak istemiyorlarsa, bu da onların korkaklıklarından kaynaklanmaktadır. Bazı insanların daha güçlü olmaları da, bu insanların diğerleri üzerinde güç kullanarak egemenlik kurabilecekleri anlamına gelmez. İnsanlar isteyerek güçlü olana boyun eğmezler, onlar boyun eğmeye mecbur bırakıldıklarından dolayı boyun eğler. Hatta, Rousseau şöyle der: “İnsan boyun eğmeye zorlanıyorsa, boyun eğmeye zorunlu değil demektir.”¹⁸ Rousseau, bu konuda haklıdır. Güç ve şiddetin olduğu her yerde, olması gerekene aykırı olana, insan doğasına aykırı olan bir yaşam biçimine insanın zorla yöneltildiği görülür. Çünkü Rousseau için, daha önce belirtildiği gibi, insan doğası gereği özgür bir varlıktır, doğa durumunda kimse kimsenin boyunduruğu altında değildir ve bu nedenle bu durumda güçlüünün yasasının insan yaşamı, insan ilişkileri üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Ayrıca, “Salt güç üzerine kurulu bir iktidar, insanların rızasına dayanmadığından ötürü uzun süreli olmaz... Gücün tek belirleyici olduğu bir ortamda, yalnızca kaygan ve değişken güç ilişkileri var demektir. Dolayısıyla, güçle gelen güçle yok olup gider.”¹⁹ Rousseau, burada gücün herhangi bir hak yaratmadığını ve güçlüünün hakkı görüşüne dayanılarak siyasal bir toplumun kurulamayacağını, kurulsu bile varlığını devam ettiremeyeceğini vurgular. Hatta, Rousseau bu konuda şöyle der: “Kölelik ve hak çelişmeli sözlerdir, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz.”²⁰ Bundan dolayı, ancak insanların özgür oldukları bir durumda haktan söz edilebilir.

Rousseau, doğa durumunda yalnız yaşayan insanın, doğal felaketler ve başka bir dizi gelişmeden dolayı diğer insanlarla biraraya gelmek zorunda kaldığını söyler. Rousseau için, mülkiyetin de ortaya çıkmasıyla birlikte bu toplumsallaşma sürecinde, artık insanlar arasında savaşın hüküm sürmekte olduğunu ve insanlar arasında bir tür köle-efendi ilişkisinin kendisini göstermeye başladığını ve böylece insan türünün yok olmaya başladığını söyler. Bu nedenle, insanlar bir sözleşme yaparak biraraya gelmek zorunda kalmışlardır.

Rousseau, herkesin özgür ve eşit olduğu doğa durumuna geri dönülemeyeceğinin farkındadır, ama en azından insana toplumsal yaşamda doğasından gelen ve geri alınamayacak haklar sağlanmalıdır. Dolayısıyla, Rousseau için, yapılacak şey; insan özgürlüğü ve eşitliği temelinde bir toplum kurmak olacaktır. Peki, bu nasıl yapılacaktır?

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde “(...) eşitlik olmadan özgürlük olmaz” der.²¹ Bu nedenle, insanların birbirlerine bağımlı oldukları, özgürlüklerini

¹⁸ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 17

¹⁹ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 70-71

²⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 23

²¹ a.g.e., *Toplum Sözleşmesi*, s. 64

yitirdikleri toplulaşma sürecinde insana yitirmiş olduğu özgürlüğünü yeniden kazandırabilmek ve insanlar arasındaki savaşı ve şiddeti ortadan kaldırabilmek için, eşitliği temel alan bir siyasal yapının oluşturulması gerekir. İnsanların birarada eşit ve özgür olarak yaşayacakları bu toplum, toplum sözleşmesine dayanır. Rousseau bu konuda şöyle der: "(...) toplum düzeni bütün öbür hakların temeli olan kutsal bir haktır: Bununla birlikte, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere dayanmaktadır."²² Rousseau için, insanlar toplum sözleşmesi ile, doğal eşitliği sağlamakla birlikte, "(...) doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da, sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar."²³

Toplum sözleşmesi temelinde oluşturulan siyasal toplumda, insanın özgürlüğü ortadan kalkmaz. Bu sözleşmeye herkes katılır. Bu yüzden, herkesin nasıl bir siyasal toplumda yaşayacağı konusunda söz hakkı olur. Rousseau, zaten "(...)kendini topluma bağlayan kişi, hiç kimseye bağlanmamış olur"²⁴ der. Çünkü insan, diğer insanlarla birleştiği halde, yine de kendi buyruğunda kalır. Rousseau'nun neden böyle düşündüğüne bakmakta yarar var.

Toplum sözleşmesi, genel istenç doğrultusunda oybirliği ile yapılır. Toplum sözleşmesi ile biraraya gelen insanların amacı, herkesin ortak yararı ve iyiliği temelinde bir siyasal toplum kurmaktır. İnsan, toplum sözleşmesi ile tüm haklarıyla birlikte kendini topluma bağlar. Rousseau, toplum sözleşmesini şu şekilde ifade eder: "Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz."²⁵ Burada Rousseau, genel istenç kavramı ile herkesin ortak yararına vurgu yapar, özel istemlerin toplamına vurgu yapmaz. Zaten, toplum sözleşmesi ile hedeflenen; özel çıkarların ve istemlerin yarattığı savaş ve şiddet ortamını ortadan kaldırıp, herkesin, halkın ortak yararı temelinde bir siyasal toplum kurmaktır.

Birey, nasıl bir toplumda yaşayacağı, toplumun nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda söz hakkına sahip olduğu için, özgürdür. Çünkü insan, burada sadece kendi koyduğu yasalara boyun eğmektedir. Bu ise, özgürlüktür, çünkü Rousseau için, "(...)salt isteklerin itisine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlüktür."²⁶

Sonuç olarak, Rousseau, insanın doğası gereği iyi olduğunu, bu nedenle insanın sadece kendi çıkarı peşinden koşan bencil bir varlık olmadığını; insanın her zaman diğer insanların da huzurunu ve refahını gözetken, diğer insanların da haklarına ve özgürlüğüne saygı duyan, herkesin ortak iyiliğini gözetken siyasal bir toplumun yaratıcısı olabileceğini düşünür. Onun için, insanın bunu gerçekleştirme potansiyeli de, başta belirtildiği gibi, insanın kendi doğasından gelmektedir.

²² a.g.e., *Toplum Sözleşmesi*, s. 14

²³ a.g.e., s. 34

²⁴ a.g.e., s. 26

²⁵ a.g.e., s. 26

²⁶ a.g.e., s. 30

Nietzsche: Ahlâk Eleştirisi ve Toplumun Temeli

"Hayat daima başka hayatlar hesabına yaşar."

"Kişi kendine en uzak olandır."

Friedrich Nietzsche

Nietzsche, her şeyden önce ahlâka getirdiği eleştirileri ile felsefe tarihinde ön plana çıkmıştır ve Batı felsefesi geleneğinde bir kırılmaya yol açmıştır. *Ahlâkın Soykütüğü*, Nietzsche'nin ahlâka ilişkin eleştirilerini ve politik görüşünü ortaya koyduğu en önemli eseridir. Nietzsche'nin bu eseri ile amaçladığı şey; şimdiye kadar farkında olmadığımız bir biçimde bizi belirleyen özelliklerden, davranışlardan bizi kopararak, kendimiz olabilmemizi sağlamaktır. Bu nedenle, Nietzsche bu eseri ile, geçmiş ile yüzleşmeyi amaçlar. Geçmiş ile yüzleşmek ise, kendi ellerimizle yaratacağımız bir geleceğin olanağını bize sağlayacaktır.

Nietzsche'nin ahlâka ilişkin en önemli görüşü ise, öncelikle ahlâkı insanı, toplumu denetim altına almak ve toplumu yönlendirmek için uydurulmuş yapay bir şey olarak, bir kurgu olarak görmesinde yatar. Çünkü ahlâk adı altında, insanın doğasından ve içgüdülerinden uzak bir yaşam biçimi oluşturularak insana dayatılmıştır. Nietzsche, bu konuda şöyle der: "Yaşam ve büyümenin var olduğu bütün güçler ve dürtüler, ahlaklılığın, yaşamı reddetme içgüdüleri olarak ahlaklılık yasaklaması altındadır. Yaşamı özgür kılmak istiyorsak, ahlaklılığı yok etmemiz gerekir."²⁷

Ahlâkla şekillenmiş yaşam biçimi, Nietzsche'nin kendi ifadesiyle Yunanlıların Trajik Çağı dediği dönemin son bulmasıyla, yani Sokrates'in felsefe sahnesinde görünür olmasıyla ortaya çıkar. Nietzsche'ye göre, Sokrates içgüdüleri hor görür ve aşağılar. Sokrates'in bu görüşüne karşı, Nietzsche, Sokratik eğilimin özü olan gidimli aklın içgüdüsel eylemlerden üstün tutulmasını hor görür ve olumsuzlamaya çalışır.²⁸

Nietzsche'ye göre, öncelikle yukarıda belirtilen nedenden dolayı, Sokrates'ten itibaren ortaya konulan ahlâk anlayışları, hem insan yaşamına aykırıdır hem de insan yaşamını yoksullaştırmıştır. Sokrates'te temelini alan bu ahlâk anlayışları, "iyi" ve "kötü" gibi birbirine karşıt iki ahlâki değer yargısı yaratarak, bu değer yargılarından birini daha üstün ve olumlu görüp yüceltirken, diğerini olumsuzlayıp yıkmaya çabasında olmuşlardır. Bu nedenle, Nietzsche için, Sokrates'ten itibaren ortaya çıkan öğretiler birbirine karşıt kültürler ve zıt insan tipleri yetiştirmeyi amaçlamışlardır.²⁹

Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü*'nde "iyi" ve "kötü" değer yargılarımızın kaynağına ilişkin ve bu değer yargılarının hangi koşullar altında üretildiğine dair bir soruşturma yürütür. Nietzsche için, bu eserinde söz konusu olan bir başka sorgulama ise; bu değer yargılarının insanın gelişimini engelleyip engellemediğini ya da insanın gelişimine bir katkı sağlayıp sağlamadığını

²⁷ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Say Yayınları, İstanbul, 2010, s.246

²⁸ Peter Berkowitz, *Bir Ahlâk Karşısının Etiği*, (Çev. Ertürk Demirel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003, s.101

²⁹ İoanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, s.6

sorgulamaktır. Nietzsche'ye göre, ahlâkın bir tarihi vardır ve farklı ahlâk tipleri vardır. Bu yüzden, bütün insanlar için geçerli tek bir ahlâk tipi yoktur. Ona göre, tüm ahlâki değerler özel bir güç isteminin ürünü olarak yaratılmıştır.

Yaşam, Nietzsche için, güç istencidir.³⁰ Ona göre, tüm canlılarda güçlü olma istenci vardır. Ve her canlı kendi gücünü artırırken ona karşı çıkanlara, ona direnenlere karşı daima gücünü artırma istenci ve çabası içindedir. Nietzsche için, güç istenci aslında en temel içgüdüdür ve hatta aynı zamanda "(...) "özgürlük istemi" olarak adlandırdığı büyüme ve gelişme içgüdüsüdür."³¹ Nietzsche için, güç istenci de her insan tipi için farklı bir anlama sahiptir. Güç istenci, sürü insanı için, kendi varlığını korumasını sağlayan ahlaki değerleri korumak iken, özgür insan için mevcut olan ahlâki değerlerden koparak hayatı kendi gözleriyle görmek istemesidir. Yaratıcı insan için ise, güç istenci insan yaşamına, geleceğe yön vermektir.³²

Ahlâki, Hıristiyan, köle veya sürü ahlâki ile eş tutan Nietzsche, bu ahlâkın hem yaşamın yoksullaşmasına neden olduğunu hem de üst, yüce bir insan tipinin ortaya çıkmasına engel olduğunu söyler. Başka bir deyişle, ona göre, "(...) ahlaklılık, doğanın daha yüce bir türe ulaşmak için gösterdiği çabalara karşı bir harekettir."³³

Kendi çağında Avrupa kültürünün Hıristiyan ahlâkının bir görünümü olduğunu düşünen Nietzsche için, daha önce de belirtildiği gibi, Hıristiyan ahlâki, köle ya da sürü ahlâkidir ve bu ahlâka göre yaşayan insan da sürü insanıdır. Bu insan, mevcut ahlâki değerleri sorgulamadan, bu değerlere göre, yaşayan insandır. Nietzsche'ye göre, köle ya da sürü ahlâki zayıf ve ezilmiş olan insanın ahlâkidir. Sürü insanı, güçlü olan insanın erdemlerini kötüler ve hor görür. Zayıf, sürü insanı, güçlü olanı ya da Nietzsche'nin deyimiyle soylu olanı kendisine benzetmeye, kendi değer dünyasına çekmeye çalışır.

Nietzsche için, ahlâk öncesi bir dönem vardır ve bu dönemde insan eylemleri iyi ve kötü kategorileri kapsamında değerlendirilemez. Ama bu dönemden sonra, durum farklılaşmıştır. Yukarıda kısaca dile getirilen görüşten hareketle, Nietzsche'nin köle ve efendi ahlâki arasında bir ayrım yaptığı söylenebilir. Ona göre, yaşam, insanlar arasındaki güç ilişkilerinin bir yansıması olup, ahlâkın mahiyeti de güçlü ya da zayıf insana göre belirlenir. Eğer bu ahlâk zayıf, güçsüz karakterli insanların oluşturduğu bir ahlâk ise, bu köle ahlâkidir, güçlü, kendine güvenen, sağlıklı insanların oluşturduğu bir ahlâk ise, bu efendi ahlâkidir.³⁴ Bu her iki ahlâk anlayışının kendilerine göre bir "iyi" (*Gut*) ve "kötü" (*Böse*) tanımları vardır.

Başlangıçta hangi eylemlerin iyi ya da kötü olarak görüldüğüne bakmadan önce, sürü ya da köle ahlâkına göre yaşayan insanların iyi ve kötü değer yargılarına ve nasıl bir yaşam biçimini olumladıklarına bakmakta

³⁰ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.189

³¹Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 175

³² Ioanna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.24

³³ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.268

³⁴ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, s.243

yarar var. Örneğin, köle ahlâkına göre, bencil olmak, içgüdülerine göre yaşamak kötüdür, bencil olmamak, başkalarını düşünmek, merhametli olmak, içgüdülerine göre yaşamamak ise iyidir. Köle ahlâkına göre yaşayan insanlar sürekli kendi mutluluklarını, değer yargıları meşrulaştırmak için bir destek ararlar. Köle insanı kendi değer yargılarını meşrulaştırmak için, Nietzsche'nin soylunun değer yargıları dediği değer yargılarını olumsuzlamakla, bu değerlerin değersizliğini ispat etmekle uğraşır. Nietzsche, bu konuda şöyle der: "Tüm asil ahlak, utkulu bir kendini "evetleme"den doğarken, köle ahlakı en başından "hayır" der "dışardakine", "farklı olana", "kendinden olmayana": ve bu "hayır", onun yaratıcı edimidir."³⁵ Dolayısıyla, köle ahlâkı oluşturmak için, her zaman karşı olan bir şeye ihtiyaç duyar. Onun eylemi, tepkiseldir. Nietzsche için, köle ahlâkı kendi iyisini "(...) ortaya koyabilmek için, kötü sıfatını yükleyeceği soylu insana ihtiyaç duyar. Soylu ona, kölenin kendi kimliğini koruyabilmesi ve ötekinin değerini düşürebilmesi için lâzımdır."³⁶

Nietzsche için, köle ahlâkına göre yaşayan insanın yeni değerler yaratma gibi bir kaygısı yoktur, o mevcut olan, daha önce yaratılmış olan bu değerlere göre yaşar. Bu değerlere göre yaşamak ve bu değerlerin yok olmaması, onun kendi varlığını sürdürürebilme olanağını ona sağlar. Bu ahlâka göre yaşayan insanın tek kaygısı ve tek istemi de varlığının korunmasıdır. O, ancak bu mevcut değerlere göre yaşadığında, kendisini güvende hisseder. Daha önce belirtildiği gibi, köle ahlâkına göre yaşayan insan için, soyluların değer yargıları, yaşam biçimleri, eylemleri kötüdür. Çünkü onlar için, soyluların değerleri, yaşam biçimleri kendi yaşamları için tehlike arz etmektedir. Zerdüşt'ün dile getirdiği gibi: " İyilere ve doğrulara bakın! En çok kimden nefret ediyorlar? Kendi değer levhalarını parçalayandan, bozandan, yasa bozandan: - oysa o, yaratıcıdır."³⁷

Köle insanından farklı olarak soylu (asil) insan, kendi gerçek duygularını, arzularını saklamadan, samimi bir şekilde içgüdülerine göre yaşayan insandır. Başka bir deyişle, köle insanı kendisine karşı açık ve dürüst değilken, soylu insan kendisine karşı açık ve dürüsttür. Asil insan, Nietzsche'ye göre, bu nedenle hayatı olumlu. Köle, sürü insanının eylemi reaktif (tepkisel) iken, soylu insanın eylemi aktif gücü temsil eder. Bu nedenle, Nietzsche için, "(...) yalnızca aktif güç kendini olumlu, farklılığını onaylar ve ayrılığını eğlencenin ve oyunun bir objesi hâline getirir. Oysa reaktif güç, itaat ettiği zaman bile, aktif gücü sınırlar..."³⁸ Çünkü, köle insanı kendisi gibi olmayan insana karşı her zaman hınç ve nefret duyar. Nietzsche'ye göre, hınç ahlâkına göre kimin kötü olduğu sorulsa şu yanıt alınacaktır: "(...) diğer ahlakın "iyi olan"ıdır bu tam da asil olan, güçlü olan,

³⁵ Friedrich Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü, Bir Polemik*, (Çev. Zeynep Alangoya), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Ekim 2011, s.29

³⁶ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, s. 246

³⁷ F. Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, (Çev. A. Turan Oflazoğlu), Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 40

³⁸ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş*, s.245

hükmedendir, hıncın zehirli gözü, başka bir renge, başka bir anlama, başka bir görünüme büründürmüştür onu yalnızca.”³⁹

Uygarlık, Nietzsche için, bizim içgüdülerimizi bastırmıştır. Başka bir deyişle, uygarlıkla birlikte, insanın ahlâkileşmesiyle birlikte, insan içgüdülerinden utanmaya başlamıştır ve bu nedenle gerçek arzularını, istencini bastırarak kendi gerçek doğasına aykırı bir şekilde eylemeye, yaşamaya başlamıştır. İnsan neden bu şekilde eylemeye başlamıştır ya da insanı bu şekilde eylemeye, yaşamaya götüren dayatmalar nelerdir?

Nietzsche, öncelikle Aristoteles tarafından belirtilen insanın doğası gereği politik bir hayvan olduğu görüşüne karşı çıkararak, insanın doğası gereği politik bir hayvan olmadığını, insanın tarihsel süreç içinde bir ahlâkileştirme sürecinden geçtiğini ve bu süreçte insanın politikleştiğini söyler. Nietzsche’ye göre, insan,

“(…) ahlâkın evrimi ve yüzyıllar süren toplumsal gelişme aracılığıyla bir eğitim ve yetiştirme sürecinden geçmiştir. Bu sürecin ürünü ise, toplum sözleşmelerine bağlanabilecek ve eylemlerinden sorumlu tutulabilecek egemen bireydir, yani vicdan ve özgür iradenin gururlu sahibi.”⁴⁰

Nietzsche için, toplumun ya da devletin temelinde sözleşme yoktur. İnsanların birarada yaşaması, insanın istenci ile olmamıştır, köle-efendi ilişkisi ile olmuştur. Ona göre, insan öncelikle bir ahlâkileştirme sürecinden geçirilmiştir. Bu süreçte insan, zaten diğer insanlara bağımlı kılınmış ve insanın diğer insanlarla birarada yaşaması sağlanmıştır. İnsan birarada yaşamaya da birlikte karar vermemiştir. Toplum ya da devlet özel bir güç isteminin ürünü olarak yaratılmıştır.

Ahlâki değerlerin oluşturulmasının arkasında da, özel bir güç istemi vardır. Ona göre, toplumsal görenekler, yasal kurumlar, ahlâk özel bir güç istemi biçiminin ürünü olarak yaratılmışlardır. Bu konuda Nietzsche şöyle der:

“Buyurabilen, doğası gereği “efendi” olan, edimlerinde ve tavırlarında zorbalık sergileyen kişi- ne işi var böyle birinin sözleşmelerle! Böylesi varlıklar hesaba kitaba gelmezler, yazgı gibi geliverirler, nefret bile duyulamayacak denli korkunç, ani, inandırıcı, “farklı” biçimde. Yapıtları, içgüdüsel bir biçim-yaratma, biçime-sokma’dan oluşur, var olan en istenç dışı, en bilinçsiz sanatçılardır onlar...”⁴¹

Peki insanın ahlâki ve politik bir hayvana dönüştürülmesi nasıl gerçekleştirilmiştir? Nietzsche için, bu süreç öyle kolay bir şekilde olmamıştır, sert ve acımasız disiplin ve ceza yöntemleri ile insan denen

³⁹ Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü, Bir Polemik*, s.33

⁴⁰ Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche’ye Giriş*, s.156-157

⁴¹ Friedrich Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü, Bir Polemik*, s.84

hayvan ahlâkileştirilmiş ve politikleştirilmiştir. Nietzsche için, en eski devlet despotluk, şiddet yoluyla insan denen hayvanı itaatkar kılana kadar onu işlemiştir. Böylece, Nietzsche, efendiler ırkı olarak ilkel dönemde devletten söz etmektedir. Nietzsche'ye göre, efendiler içgüdüselidir. İçgüdülerine göre yaşamak ise, özgürlüktür.

Nietzsche'ye göre, ahlâk söz vermeyi önvarsayar. Söz verme sayesinde insan eylemlerinden sorumlu kılınmıştır. Nietzsche'ye göre, insan aslında unutkan bir hayvandır. Ama bazı durumlarda, örneğin, söz vermenin zorunlu olduğu durumlarda, unutkanlığın ortadan kaldırılması için belleğin geliştirildiğinden söz eder Nietzsche. Ona göre, belleğin oluşturulması ya da geliştirilmesi, acı çektirme yoluyla, insana katı cezalar vermek ve işkence uygulamak yoluyla olmuştur. Nietzsche, öncelikle tüm iyi şeylerin temelinde kan ve dehşetin olduğunu⁴² söyleyerek belleğin oluşturulması ile ilgili olarak şöyle der: "Bir şeyin bellekte yer etmesi için o şey belleğe dağlanır: yalnızca acısı dinmeyen şey bellekte yer eder." - bu yeryüzündeki en eski (ne yazık ki en uzun süreli de) psikolojinin temel bir ilkesidir."⁴³

Sorumluluğun kökeninde belleğin oluşturulması var. Buradaki amaç, söz veren ve verdiği sözü yerine getirecek sorumlu bir hayvan yaratmaktır. Nietzsche için, insanın eylemlerinden sorumlu tutulması için, başvuru daha doğrusu oluşturulan bir diğer nosyon ise özgür irade nosyonudur.

Nietzsche'ye göre, vicdan ve özgür irade sahibi insan tarihsel süreç içinde yaratılmıştır. Yoksa, insanın vicdan ve özgür irade sahibi bir varlık olması, insanın doğal bir belirlenimi değildir. Yani, vicdan ve özgür irade başlangıçta insanda bulunan bir şey değildir, sonradan üretilen şeylerdir. Aslında, Nietzsche için, "Devletler kurarak, ötekiler üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen insanlar olmasaydı, ortada kara vicdan ve dolayısıyla insanın kendi üzerinde hâkimiyet kurması diye bir şey olmayacaktı."⁴⁴ Nietzsche'ye göre, insanın uygarlaştırılması sürecinde Platonculuğun ve Hıristiyanlığın büyük etkisi olmuştur. Platonculuk ve Hıristiyanlık, önce vicdan, daha sonra da özgür irade nosyonunu yaratmışlardır.

Ahlâkın temelinde alacaklı borçlu ilişkisi vardır. Nietzsche'ye göre, suçluluk ve kişisel yükümlülük bu ilişkiden kaynaklanır. Ona göre, ahlâkın temel kavramlarından biri olan "*Schuld*"⁴⁵ (suç), maddi bir kavram olan "*Schulden*" (borç) kavramından kaynaklanmıştır.⁴⁶ Cezayı özgür iradeden bağımsız olarak görmeyen Nietzsche, suçlunun cezayı hak etmesini; özgür irade sahibi bir varlık olarak insanın başka bir şekilde de davranabilmesine bağlar. Yani, insan cezayı hak eden eylemi, sonuçlarını bilerek kendisi tercih etmiştir. Nietzsche için, alacaklı ile borçluları arasındaki ilişki toplum ile üyeleri arasındaki ilişkinin aynısıdır. Kişi toplum içinde toplumun sunduğu yararlardan faydalanır, ama buna karşın toplum düzeninin dışına çıkarsa, toplumun kurallarını çiğnerse, suçlu konumuna düşer:

⁴² Friedrich Nietzsche, *Ahlâkın Soykütüğü, Bir Polemik*, s. 56

⁴³ a.g.e., s. 55

⁴⁴ Peter Berkowitz, *Bir Ahlâk Karşıtının Etiği*, s.137

⁴⁵ Almanca'da *schulden* (borçlu olmak) fiilinden türetilen "*Schuld*" sözcüğü hem suç, kabahat hem de borç anlamına gelmektedir.

⁴⁶ Friedrich Nietzsche, a.g.e., s.57

“...suçlu her şeyden önce bir “bozan”dır, o güne dek kendisinin de pay almış olduğu topluluk yaşamının sunduğu yararlar ve kolaylıklara ilişkin sözleşmeyi ve verdiği sözü bütün aleyhine bozandır. Suçlu ona bahşedilmiş yarar ve kazançları geri ödemediği gibi, alacaklısına da saldıran bir borçludur...”⁴⁷

Sonuç olarak, görüldüğü üzere, ahlâkın, temel ahlâki kavramlarının temelinde, bu kavramların oluşturulma sürecinde, yani insanın ahlâkileştirme ve toplumsallaştırma sürecinde insanın baskı, zulüm ve şiddet yoluyla ehlileştirildiği görülmektedir. Ceza yoluyla, insanın arzu ve tutkuları bastırılarak insan ehlileştirilmiştir. Bu nedenle, Nietzsche için, ahlâkın ve toplumun temelinde ahlâksızlığın olduğu söylenebilir. Hatta, Nietzsche’nin sözleriyle söylersek, “(...) ahlaklılığın kendisi bir ahlaksızlık şeklidir.”⁴⁸

Bir Karşılaştırma: Nietzsche ve Rousseau

Rousseau, görüşleri Fransız Devrimi’ne dayanak oluşturan ve yön veren bir düşünürdür. Nietzsche ise, Fransız Devrimi’nden oldukça etkilenen, devrimin önemine, onun getirdiği eşitlik, demokrasi havasını coşkulu bir şekilde karşılayan Alman düşünürleri arasında entellektüel gelişimini tamamlamıştır. Ancak Nietzsche bu düşünürlerden farklı düşünmektedir ve dolayısıyla insanların eşitliği temelinde varlık bulan politik yapıları olumlamamaktadır. Bu nedenle, Nietzsche bazı görüşleri ile Rousseau’nun karşısında yer alır.

Rousseau ve Nietzsche, her ne kadar politik görüşleri açısından farklı olsalar da, bu iki düşünürün ortak yanlarının da olduğu söylenebilir. Nietzsche ve Rousseau’nun ortak yanı ise, her ikisinin de insan doğasındaki bir başkalaşıma, değişime işaret etmelerinde yatar. Hem Rousseau hem de Nietzsche uygarlık eleştirisi yapmışlardır. Onlara göre, uygarlık doğadan uzaklaşma, kopma ile birlikte varlığını kazanmaya başlamıştır. Ama Rousseau ve Nietzsche farklı doğa anlayışlarına sahiplerdir. Hatta, Nietzsche’nin doğa anlayışı Rousseau’nun doğa anlayışına karşı ortaya konulmuş bir doğa anlayışı olduğu söylenebilir. Ayrıca, her iki düşünür de kendi çağlarında Avrupa toplumuna ve kültürüne bakıp, bu kültürün, değerlerin, insan ilişkilerinin yozlaştığını ve toplumda bir çürümenin olduğuna işaret etmişlerdir. Bu nedenle, her iki düşünüre göre, insan yaşamında ve toplumda ilerleme yoktur, aksine bir gerileme söz konusudur.

Rousseau için, insanın ilerlemesinin önünü açabilmek için, insanın doğası gereği iyi olduğunu kabul etmek ve bu temelde insanların hak ve hukuk açısından eşit oldukları bir siyasal toplumu kurmakla mümkün olabilir. Nietzsche için, insan ilerlemesi diye bir şeyden söz edemeyiz, etsek bile burada insanın özgürlüğünden, en azından herkesin sahip olduğu bir

⁴⁷ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü, Bir Polemik*, s.67

⁴⁸ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.217

özgürlükten söz edemeyiz. Çünkü, “İnsanın” her yeni ilerlemesi yeni bir köleleştirmeye dayanır; açıktır ki, Nietzsche’nin insanın kendini alt-etmesi adını verdiği şey böylece, güç ve şiddet kullanılmasıyla gerçekleştirilecektir.”⁴⁹

Yukarıda değinildiği gibi, Rousseau için, insanı geriye doğru gidişattan kurtarabilmek ve ahlâki olarak gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak, insanın doğası gereği iyi bir varlık olduğunu kabul etmekten geçer. Oysa, Nietzsche, Rousseau’ya bu konuda katılmaz, hatta tam da Rousseau’nun bu görüşünün karşısında durur. Nietzsche’ye göre, insanın doğaya yaklaşabilmesinin, insanın çürüme ve yozlaşmadan kurtulabilmesinin ya da ilerlemesinin yegâne yolu; yukarıda değinildiği gibi, insanın daha kötü olmasından geçer. Ama Nietzsche’nin burada dile getirdiği “kötü”, aslında köle ahlakına sahip Batı kültürünün kendi “iyi”sinin karşısında yer alan “kötü”dür. Nietzsche, bu kötünün, insanın içgüdülerine göre hareket etmesi olarak tanımlanan kötü olduğunu söyleyerek, aslında bu şekilde eylemenin kötü olmadığını söyler.

Nietzsche’nin modern toplumun çöküşüne ilişkin ortaya koyduğu görüşlerine Rousseau öncü olmuştur, denebilir. Rousseau’ya göre, uygarlık ile birlikte yozlaşmış olan tüm sosyal kurumlar, insan ilişkilerinin de yozlaşmasına neden olmuştur. Nietzsche’ye göre, uygarlık insanı kendi doğasından uzaklaştırmıştır ve insanın uygarlaştırılması, ahlâk ve politika aracılığıyla insanın ehlileştirilmesi anlamına gelmektedir. Başlangıçta içgüdülerine göre yaşayan insan, ahlâk aracılığıyla içgüdülerinden uzak bir şekilde yaşamaya zorlanmıştır.

Rousseau, insana kaybettiği özgürlüğünü kazandırmak için, insana özgün ve kökensel olana ilişkin bir soruşturmaya girişir. Bunun için, Rousseau doğa durumunda insanın nasıl olduğuna bakar ve insanın doğa durumunda diğer insanlarla herhangi bir ilişki içinde olmadığını, dolayısıyla doğa durumunda insanlar arasında ahlâki ilişkilerden söz edilemeyeceğini, ama yine de insanda en temelde merhamet duygusunun olduğunu söyler. Bundan dolayı, insan doğası gereği kötü değildir. Ama Nietzsche’ye göre, doğal ahlaklılık gibi bir şey hiç varolmadı, Rousseau’nun yeni bir toplumsal düzen yaratmak için kendisine ilham olarak hizmet eden doğal ahlaklılık, ki belirtildiği gibi bu görüş merhamet duygusuna dayanır, hiçbir şekilde söz konusu olamaz.⁵⁰ Nietzsche’ye göre, tüm sorun ahlâkın kendisi ile, Batı kültürüne hakim olan Hıristiyan ahlâkı ile ilişkilidir. Nietzsche’ye göre, bu ahlâk iyiye ve kötüye yönelik olan köle ahlâkına dayanır. Bu ahlâki aşmanın koşulu ise, yaşamı iyinin ve kötünün ötesinde konumlamakla mümkündür.

Nietzsche, Rousseau’yu insanın doğası gereği iyi olduğunu söylemesi açısından da eleştirir. Rousseau, doğayı, özgürlüğün, masumiyetin ve iyiliğin alanı olarak okur ama bu Nietzsche’ye göre moral fanatizmdir. Ona göre, Avrupa’nın kendi çağındaki ahlâki uyanışının kaynağında yeniden uyandırılmış Stoacılık ve Rousseau vardır.⁵¹ Yazımızın Rousseau’ya

⁴⁹ Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche’ye Giriş*, s.64

⁵⁰ Keith Ansell- Pearson, *Nietzsche contra Rousseau*, Cambridge University Press, USA, 1991, s.21

⁵¹ Margaret Ogradnick, *Rousseau and Criticism*, North American Association for the

ayırdığımız kısmında Rousseau'nun insan doğasına atfettiği iyiliğin, Hıristiyanlık inancına karşı bir tavır olduğu dile getirilmişti. Çünkü, Hıristiyan inancına göre, insan doğuştan günâhkardır. Rousseau ve Nietzsche, insanın doğası gereği kötü olmadığını söyleyerek Hıristiyanlığa karşı bir görüş ortaya koyarlar. Ama, Nietzsche'ye göre, Rousseau, bu konuda ortaya koyduğu görüşü ile Hıristiyanlık kültüründen kurtulamamıştır. Nietzsche, bu konuda şöyle der: "Rousseau'nun doğa anlayışı, sanki doğa özgürlük, iyilik, masumiyet, doğruluk, adalet, bir edilmiş gibi- hâlâ temelde Hıristiyan ahlaklılığının bir kültürüdür."⁵² Nietzsche'ye göre, iyi ve kötü değer yargıları insan doğasına atfedilemez. Ama Rousseau, iyilik, özgürlük, masumiyet gibi değer yargılarını insan doğasına atfederek, Hıristiyanlığın yaptığından farklı bir şey yapmamıştır. Yine, Rousseau'nun en temelde insanın merhamet duygusuna sahip olduğunu söylemesi, onu merhameti yücelten Hıristiyanlıktan uzak bir konuma yerleştirmez. Nietzsche, merhametin insan türünün korunmasına katkı sağladığını ama üst insanın ortaya çıkmasına engel olduğunu düşünür. Hatta, Nietzsche için, merhamet, "(...) nihilizmin uygulamaya dökülmesidir, hayatı koruyan içgüdüleri etkisiz hale getirdiği için değil, daha ziyade hakiki veya gerçek gücü arttırmanın yollarını arayan içgüdüleri zayıflattığı için."⁵³

Nietzsche, toplum sözleşmesi nosyonuna dayanan Hobbes, Locke ve Rousseau tarafından ortaya konulan modern siyasal düşünceyi eleştirir. Ama burada bizim için, söz konusu olan düşünür Rousseau'dur. Rousseau'ya göre, doğaları gereği eşit olan insanlar biraraya gelerek toplumsal varlıklar olarak kendilerini nasıl biçimlendirecekleri, hangi yasalar temelinde nasıl yaşayacakları konusunda görüş birliğine varırlar. Rousseau'ya göre, toplumun ya da devletin temeli toplum sözleşmesine dayanır. Devletin ya da toplumun özel bir güç isteminin ürünü olduğunu söyleyen Nietzsche, Rousseau'nun toplum sözleşmesine dayandığı toplum anlayışını reddeder. Ona göre, söz verme, sorumluluk gibi kavramlar zaten toplumsallaşmadan sonra yaratılan şeylerdir. Ayrıca güçlü olanın hükmetmek için sözleşmeye ihtiyaç duymayacağını söyler. Bundan dolayı, Nietzsche, "(...) güçlü olanları kandırmaya ve onları güçsüzlerin ahlâkına döndürmeyi amaçlayan bir köle ahlâkının yansımasından başka bir şey olmadığı inancıyla toplum sözleşmesi teorisini reddeder."⁵⁴ Nietzsche için, modern siyasal düşünce, zaten Hıristiyan değerlerin seküler mirasına dayanır. Rousseau'nun halkın egemenliğine dayanan siyasal düşüncesi ya da sosyalizm, Nietzsche için, Tanrı huzurunda tüm ruhların eşitliğine dair Hıristiyan inancının sekülerleşmesinden öte bir şey değildir.⁵⁵

Study of Jean-Jacques Rousseau, Ed. by sous la direction de Lorraine Clark and Guy Lafrance, Pensée Libre No. 25, Ottawa, 1995, s. 255

⁵² Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.233

⁵³ Peter Berkowitz, *Bir Ahlâk Karşıtlığının Etiği*, s.157

⁵⁴ Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, s.65

⁵⁵ Keith Ansell-Pearson, *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, s.158

Nietzsche, 19. yüzyılda Avrupa'da demokrasi kültürünün hızla yayılmasından tedirginlik duymaktadır. Ona göre, Avrupa uygarlığının çöküşüne, hızla yayılmakta olan demokrasi hareketleri de katkı sağlamıştır. Nietzsche için, demokrasi bir yandan insanları eşit kılarken diğer yandan farklı olanın, sürü ahlâkına aykırı yaşayan insanın yok olmasına neden olmuştur ve dolayısıyla insanlığın geleceğini belirleyecek, ona yön verecek yaratıcı insanın ortaya çıkması engel olmuştur. Ayrıca, bu nedenden dolayı Rousseau'nun eşitliğe vurgu yapan görüşüne Nietzsche olumsuz olarak bakar. Çünkü, Nietzsche'ye göre, zayıf olan insan, yani sürü insanı varlığını, gücünü korumak için, eşitlik, kardeşlik, özgürlük ve adalet gibi değerleri ön plana çıkarır. Ayrıca Nietzsche için, "(...) Rousseau'nun devrimci ruhu, değerlere getirdiği mutlak ayrımlar yüzünden daima, politik olanı kapsamlı bir biçimde ahlakileştirmekle malul kalacaktır."⁵⁶ Çünkü Rousseau, daha önce belirtildiği gibi siyasal toplumu, ahlâki bir temel üzerine inşa etmiştir. Yine, Nietzsche'ye göre, daha önce ifade edildiği gibi, bir zamanlar Tanrı huzurunda insanları eşit gören Hıristiyan ahlâkının yeni biçimi, modern siyasal teoriler ile yasalar karşısında insanların eşitliği biçiminde formüle edilebilir.⁵⁷ Nietzsche için, eşitliğe vurgu yapan bütün politik teoriler, insanları birbirine benzeterek, farklı olanı, aykırı olanı yok etmeyi amaçlamışlardır. Bu durum ise, insanlığın ilerlemesinin önündeki en büyük engeldir. Nietzsche, bu konuda şöyle der: "İnsanlığın bir bütün olarak bireyler sönük, eşit ve vasat haline geldiklerinde ilerleyeceğine ve daha güçlü büyüyeceğine inanmak olağandışı derecede tehlikelidir."⁵⁸

Sonuç olarak, Nietzsche'ye göre, Rousseau'nun insan eşitliği ve özgürlüğü temelinde oluşturduğu toplum anlayışı, Avrupa kültürünün çürümesine neden olan Hıristiyan ahlâkının bir görünümünden öte bir anlayış değildir. Nietzsche için, zaten 19. yüzyılda Avrupa toplumunu daha fazla çöküşe götüren bir diğer şey, Rousseau'nun görüşlerinde temelini bulan Avrupa'daki demokrasi kültürüdür.

⁵⁶ Christian J. Emden, *Modern Siyasal Düşünce ve Friedrich Nietzsche*, (Çev. Gamze Varım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 192

⁵⁷ İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s.36

⁵⁸ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, s.267

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, (2013), *Sokrates'ten Jakobenlere, Batı'da Siyasal Düşünceler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali, (2010), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ansell-Pearson, Keith, (1991), *Nietzsche contra Rousseau*, Cambridge University Press, USA.
- Ansell-Pearson, Keith, (2011), *Kusursuz Nihilist, Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*, (Çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Berkowitz, Peter, (2003), *Bir Ahlâk Karşıtının Etiği*, (Çev. Ertürk Demirel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, Ahmet, (2002), *Etiğe Giriş*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Emden, Christian J., (Ocak 2013), *Modern Siyasal Düşünce ve Friedrich Nietzsche*, (Çev. Gamze Varım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kuçuradi, İoanna, (1999), *Nietzsche ve İnsan*, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Nietzsche, Friedrich, (2002), *Böyle Buyurdu Zerdüş*, (Çev. A. Turan Oflazoğlu), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich, (Ekim 2011), *Ahlâkın Soykütüğü, Bir Polemik*, (Çev. Zeynep Alangoya), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Nietzsche, Friedrich, (2010), *Güç İstenci*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Say Yayınları, İstanbul.
- Ogrodnick, Margaret, (1995), *Rousseau and Criticism*, North American Association for the Study of Jean-Jacques Rousseau, Edited by sous la direction de Lorraine Clark and Guy Lafrance, Pensée Libre No. 25, Ottawa.
- Rousseau, Jean-Jacques, (1987), *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, Jean-Jacques, (Mayıs 2003), *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine*, (Çev. Hakan Zengin), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rousseau, Jean-Jacques, (Ocak 2009), *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*, (Çev. Sabahattin Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.